

הרב מרדכי שטרנברג

ברכת המצוות וברכת קריאת המגילה

"הקורא את המגילה בלילה, מברך שלש ברכות: 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו על מקרא מגילה', 'שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה' ו'שהחיינו וקימנו והגיענו לזמן הזה'.¹

בהלכות ברכות² הרמב"ם מבדיל בין העושה את המצוה לעצמו, לעושה אותה לאחר: "אחד העושה מצוה לעצמו ואחד העושה אותה לאחרים, מברך קודם עשייתה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות'. אבל אינו מברך שהחיינו, אלא על מצוה שעושה אותה לעצמו". ויש להבין, מדוע שונה ברכת המצוות מברכת שהחיינו.

ביסודו של דבר יש להבין, כיצד בכלל מברך שליח על מצות אחר. ואף שמבואר כן בפירושו במסכת פסחים³ לגבי שליח במילה, אך טעמא בעי. הרי אינו חייב בדבר, ואינו מקיים בזה מצוה.⁴ ומה שכתב במשנה ברורה⁵ לגבי בדיקת חמץ, ח"ל "דהוי כשלוחו גם לענין ברכה", דאי לא דק. שהרי אם בעל הבית חייב בברכה, כיצד תועיל שליחות בזה, כשאין הוא עומד ושומע, ואינו יוצא מדין שומע כעונה? הרי זוהי מצוה שבגופו. ויש להתבונן בעצם תקנת ברכת המצוות.

ברכת המצוות היא על מעשה המצוה ולא על קיומה

ניתן לבאר תקנה זו בשני אופנים. ניתן לבאר, שתקנו חכמים שישבח האדם את קונו בכל עת שמקיים מצוה ממצוותיו. ואם כן, מלבד שחייב במצוה, חייב גם לברך לשבח על כך, והוא חיוב נוסף. וניתן לבאר גם, שהברכה נתקנה כדי להשלים את עשיית המצוה: על ידי הברכה נעשית המצוה מתוך שבח לה' ומתוך כוונה לשם ה'. לפי דרך זו, זהו חיוב מדרבנן, כיצד מעשה המצוה צריך להעשות. לפי הדרך הראשונה, שברכת המצוות היא ברכת השבח, מסתבר לומר, שחיוב הברכה מוטל על החייב במצוה, שמלבד שחייב לקיים מצוה חייב גם לשבח על כך, והברכה שייכת היא, אם כן, לקיום המצוה. אך לדרך השנייה, שהברכה היא מעין "לשם

1. רמב"ם הל' מגילה פ"א ה"ג.

2. הל' ברכות פ"א ה"ז.

3. פסחים ז ב.

4. תעין מג"א סי' תליב סק"ז וברג"ל מרבבה שם ובמג"א סי' שסו סק"ב.

5. סי' תלב סק"ז.

יחד" הנותן צביון יותר שלם לעשיית המצוה, אין הברכה שייכת לקיום המצוה, כי אם למעשה המצוה.

התבוננות בגדרי ברכת המצוות מראה, שהברכה נתקנה על מעשה המצוה, כדי שיעשה המעשה מתוך ברכה, ולא כשבח השייך לקיום המצוה.

ראיה ממצוות שאין בהן מעשה

ראשית, מצינו שמצוה שאין בה מעשה אין מברכים עליה. בשו"ע⁶ פסק, שהמהרהר בדברי תורה אינו צריך לברך. ובמהר"ל⁷ באר, שטעם הדבר הוא, שאין כאן מעשה. ואף שיש מצוה — ברכה לא תקנו אלא על מעשה. וכך כתב הט"ז⁸ לענין אדם שסיים את בדיקת החמץ ועדיין לא ברך, שאף על פי שהביעור שהוא גמר המצוה הוא עדיין לפניו, אינו מברך כעת. שכן אינו עושה מעשה של מצוה. וכן כתב הטור⁹, שלכן אין מברכים על בטול חמץ. וכן ביאר בית יוסף¹⁰ אילו זדיתה הברכה שבח הצמוד לקיום המצוה, כי אז גם במקום שקיים האדם מצוה בלי לפעול פעולה מעשית היה חייב בברכה. אך אם שייכת הברכה למעשה המצוה, מובן מדוע אינו צריך לברך על מצוות שמקיימן ללא מעשה.

ברכת התורה על הרהור

הגר"א¹¹ כתב, שצריך היה לברך גם על הרהור, שהרי גם בו מקיים את מצות תלמוד תורה, שכתוב "והגית בו יום ולילה", והגיון הוא בלב. ונשאר בצ"ע. ועוד תמה, הרי כתיבה אינה כדבור. ואם אין מברכים אלא על דבור, מדוע פסק בשו"ע¹² שהכותב דברי תורה יברך? — ונראה שדעת השו"ע היא, שאף שמקיים מצוה גם בהרהור, אבל מעשה אין אלא בדבור, או בכתיבה, שאף שאינה כדבור, אבל מעשה יש בה. ובמשנה ברורה שם הביא טעם זה מהלבוש. ואפשר היה לומר בדעת הגר"א, שסובר שברכת התורה אינה ברכת המצוות אלא ברכת השבח. שהתורה — מחייבת ברכה עליה. ועל כן פשיטא לו שכל שיש בזה משום קיום מצות תלמוד תורה, חייב לברך ולשבח, ואין זה תלוי במעשה. אך נראה, שאף שיש שסוברים כן בברכת התורה¹³ — בדעת הגאון נראה, שסובר שהיא כברכת המצוות, כמבואר למעין בדבריו. אפשר היה לומר שכוונת הגר"א שונה, ולא נתכוון כלל לחייב

.6. אריח סי' מז ס"ד.

.7. בהקדמה ליתפארת ישראל, ובנתיב התורה פי"ז ד"ה ומפני.

.8. אריח סי' תלב סק"ב.

.9. סי' תלו.

.10. סי' תלב, הו"ד במ"ב סי' תלב סק"ג.

.11. באור הגר"א אריח תחילת סי' מז.

.12. שם סי"ג.

.13. ועין חרשי הגר"ז הל"ה הל' ברכות.

ברכת התורה על ההרהור.¹⁴ הגר"א העמיד את השגתו על דברי הרמ"א, שהפוסק דין בלא טעם אינו צריך לברך. ועל זה כתב, ח"ל: "אבל כל זה צ"ע. דכאן מברך על המצוה. וכי ליכא מצוה בהרהור? הלא נאמר והגית בו וכו', ר"ל בלב, כמ"ש והגיון לבי וכל שכן לפסוק דין." ואפשר שכונתו להשיג, שהרי ודאי בהרהור מקיים מצוה; ואם כן, בפסק דין אף אם אינו אלא כהרהור, מכל מקום מצוה ודאי מקיים. (ועל זה כתב שם "וכל שכן לפסוק דין"). ואם כן, מדוע לא יברך על כך? והרי פסיקת דין היא בדבור, וחשובה מעשה. ולפי זה; לא נתכוון הגאון לחייב ברכה אלא בפסיקת דין ולא בהרהור. ועל כתיבה השיג הגאון, כי סובר, שאין בכתיבה שום מעשה של מצוה, אלא רק הרהורו בשעת כתיבתו הוא המצוה. ובזה אין בכתיבה יותר מאשר בהרהור רגיל, ולשניהם צריך להיות דין אחד.¹⁵ אך ר"ח מחלוזין¹⁶ כתב, ששיטת הגאון בבאורו היא, שהרהור אסור קודם ברכת התורה.

ראיה מדין ההפסק

עוד יש לנו ללמוד שהברכה נתקנה על מעשה המצוה ולא על קיום מצוה – מדין ההפסק. קיימא לן, שאם הפסיק בדבור בין הברכה לבין קיום המצוה, חוזר ומברך. ואם כבר התחיל במעשה המצוה, אינו חוזר ומברך.¹⁷ משמע, שמכיון שלא יהיה הפסק בין הברכה להתחלת המעשה, חלה הברכה. ואף שעדיין לא קיים מצוותו, די בכך, מכיון שסוף סוף נעשה מעשה המצוה מתוך ברכה. וגם אם נאמר שיש לדחות ראיה זה ולומר, שהברכה היא חובה בפני עצמה ואינה דין במעשה המצוה, ובכל זאת ככה"ג יצא ידי חובת הברכה, מכיון שהיא מתוברת למעשה המצוה, מכל מקום, מדוע מצינו שכשיפסיק הפסקה גדולה תוך כדי המעשה, כגון בהלוך,¹⁸ שוב יחשב הפסק? והרי את מצוותו עדיין לא קיים, וברכה על מצוה זו כבר ברך כדון¹⁹ אלא נראה, שהכל תלוי במעשה. אם מעשהו, שהוא המחייבו בברכה, מעשה אחד הוא, הרי הברכה עולה על כולו. ואם הפסיק, שוב חייב לברך, כדי שלא יעשה את המשך מעשהו בלא ברכה. וגם מצינו בתקיעת שופר,²⁰ שאם ברך, וקודם שתקע הביאו לו שופר אחר ותוקע בו, צריך לברך שוב. והא עדיין לא הפסיק בין ברכתו לקיום מצוותו! אלא צריך לומר, שברכתו עולה על מעשה המצוה, והמעשה שרצה לעשות שוב לא יעשה, ולכן על תקיעתו שיתקע כאילו לא

14. כהננתו של משגיב שם סק"ז.
15. אך לפי דרך זו יוצא, שלש"ע כתיבה חשובה מעשה. מכיון שבכתיבתו מזכיר טעמי תורה, ופסיקת דין אינה חשובה מעשה, ולגאון להדיף.
16. בהקדמתו לספרא רדניעותא.
17. סי' תלב ס"א וסי' תקנב ס"ג.
18. עיין משגיב תלב סק"ז.
19. וגם החולקים שם במשגיב, חלקו בגלל שסברו שכאן בבדיקת חמץ אין ההלוך חשוב הפסק, מכיון שחייב לעשותו, עיי"ש. ואפשר שגם לדבריהם שינה תחשב הפסק.
20. משגיב סי' תקפה סק"ד.

ברך.²¹ ומרן הרב זצ"ל²² כתב, וז"ל: "דהברכה נמשכת כל זמן שיש קיום למעשה המצוה. ולא לעצם המצוה, כי אם למעשה" (ובאר בזה מדוע אין צריך לברך כשמחזיר למקומן תפלין שנשמטו, ונותרו רובן או מקצתן במקומן). ומשמעות דבריו וסברתם היא, שהדין הוא לברך על מעשה המצוה, ולכן הכל תלוי בשאלה, האם המעשה נמשך או נפסק.

ראיה מדין "עובר לעשייתן"

ניתן להביא ראיה גם מהצורך לברך עובר לעשייתן. ברכות הנהנין מברך לפני שנהנה, כדי שלא ינהג מהעולם הזה בלא ברכה. אולם ברכת השבח אין צריך לברך לפני שנפגש עם הדבר שעליו הוא משבח. כן כתב הר"ן,²³ וכן עולה מדברי הרא"ש.²⁴ אלו היתה ברכת המצוות על קיום המצוה – לא היו מצריכים לברך דוקא קודם העשייה, כשם שאין מצריכים זאת בכל ברכות השבח. ומזה שהצריכו לברך עובר לעשייתן, יש ללמוד שהברכה באה כדי לתת מעלה אחרת למעשה המצוה, ולכן תקנו שיברך לפני העשייה, ומתוך הברכה יתחיל את עשייתו. וזהו שכתב הרא"ש,²⁵ שמכיון שברכת להכניסו בביתו של אברהם אבינו אינה על מצוה זו שעושה, אלא שבח לקב"ה שצוה מצוה זו, אין צורך לברכה עובר לעשייתו. אך מדברי תוספות²⁶ נראה, שגם ברכות שבח הבאות מחמת מעשה יש לברכן עובר לעשייתן. וכן מבואר בטור.²⁷

ראיה מדין אילם

עוד ניתן להוכיח שהברכה נותנת צביון אחר למעשה – מדין אילם. אסור לאדם לברך כשהוא ערום, ולכן ערום לא יתרום. ולכאורה, מפני שמפסיד ברכה שלא כדין. ברם, גם אילם אסור לתרום, למרות שאנוס הוא שלא לברך. וזה נראה פשוט לכאורה, שאילו היינו אומרים, שברכת המצוות היא חיוב נוסף, שמתחייב בו כשמקיים מצוה, לא היה מקום לומר, שאילם זה אסור לו להכניס עצמו לחיוב ברכה כשהוא יודע שהוא אנוס הוא שלא לברך. שהרי נראה, שבחודאי מותר לו לאדם לעשות אפילו דבר הרשות שעל ידו יתחייב לעשות מצות עשה, כשיודע

21. וצ"ל שאם כבר תקע, אף שהביאו לו שופר אחר אין אנו רואים את מעשהו מכאן ולהבא כמעשה חדש, מכיון שמצוי הוא דבר זה שכך נמשך המעשה שהתחיל בו, וממילא כל זה כלול בברכתו.

22. מאמר "כליל תפארת" המצורף ל"חבש פאר" עמ' כ"א.

23. פסחים ז.

24. פסחים פ"א ס"י.

25. שם, ובפרק ר"א דמילה, וראה קרבן נתנאל שם אות נ'.

26. פסחים ז ב ד"ה בלבער, וראה מהרש"א שם.

27. אה"ע סי' סב לענין ברכת הנשואין. עיין ב"י ופרישה שם.

שיהיה אנוס שלא לעשותה. כמבואר ברמ"א בשם המרדכי לגבי ציצית בשבת.²⁸ וכל שכן בדבר מצוה. אלא שהעירו על דברי המרדכי משחיטה ביו"ט, שמבואר במסכת ביצה, שלא התירו לשחוט ביו"ט, אלא אם כן דקר נעוץ מבעוד יום. שבלא זה – יבטל לאנסו ממצות כסוי הדם. והיה נראה לישב קושיה זו ולומר, שתמיד יש לנו להתבונן מה מחייבת המצוה לעשות, ואז נאמר, שבהמנעו מעשיה זו הוא כמבטל את המצוה. מצוה של כסוי הדם מוטלת על השוחט דוקא.²⁹ נמצא ששחיטתו מחייבתו במצוה. יש לומר, אם כן, שמשעת שחיטה הוא חייב בכסוי הדם. דהיינו, כשם שחייב לכסות דם ששפך, כך חייב לשחוט באופן שיוכל לכסות, והוא מכלל חיוב ההשתדלות במצות כסוי הדם. ואם לא עשה כן, נמצא שלא עשה השתדלות שחייבה התורה במצות כסוי הדם, ובטל עשה. ואינו דומה לציצית, ששם לא מעשה הלבישה מחייבו, אלא מצבו, שלבוש הוא בד' כנפות, והו המחייב. ואם נכונים הדברים, הרי אף בענין הברכה נאמר, שמשעה שתקנו ברכת המצות, הוא חיוב על מקיים המצוה, אפשר שנכון לומר, שחייב הוא גם לקיים את המצוה באופן שיוכל לברך, וגם זה כלול בחיובו – לברך כשמקיים מצוה. שהרי זוהי תקנתם, שקיום המצוה יחייב ברכה. אך נראה, שכל זה אינו שייך באילם. כי הוא אינו בגדר אנוס בלבד, אלא לא שייך לומר שהוא חייב בברכה כלל ועיקר. וכדמשמע, שחרש בתקיעת שופר אינו בגדר בר חיובא כלל. ואם כן, מדוע לא יקיים אילם את המצוה בלא ברכה? אלא נראה לומר, שברכת המצות היא חיוב מדרכנן לעשות מצוה בעשיה שלמה יותר, מתוך ברכה. אילם שאינו יכול לעשותה בצורה שתקנו חכמים, אסור בעשיית המצוה, ויניח לאחר לעשותה בשלמות.³⁰

ראיה מברכה על הכשר מצוה

לפי דרך זו, יוסבר הירושלמי,³¹ האומר שמברכים על בנית סוכה ועשיית תפילין וכדומה, אף שזה רק הכשר מצוה.³² קיום מצוה אין עדיין בהכשר מצוה. אבל מעשה המצוה כבר החל, וכבר נקרא עוסק במצוה שפטור ממצוה. ועל כן מברך גם על זה.

הרמב"ם³³ פסק, שכל מצוה שעשייתה היא גמר חיובה – מברך בשעת העשיה. וכל מצוה שיש אחר עשייתה צווי אחר – אינו מברך אלא בשעה שעושה את הצווי האחרון. ולכן, העושה סוכה או לולב או כותב תפילין אינו מברך, שיש אחר

28. או"ח סי' יג ס"ג.

29. יו"ד כח ס"ט.

30. ועדיין חודש גדול הוא. ופשיטא שלא נאמר כן אלא בהפרשת תרומות ומעשרות, שאחר יכול לעשותה בשלמות. אבל מצוות אחרות, פשיטא שאילם חייב בזמן אף על פי שאינו מברך.

31. פרק הרואה, הביאודו תוס' מנחות מב ב ד"ה ואלו.

32. וקשה לומר שהירושלמי סובר, שמצוה לבנות סוכה. ודברי ביאור הלכה סי' תרנו סדיה אפילו מצוה עוברת, צ"ע.

33. הל' ברכות פ"א הי"ח.

עשיתו מעשה אחר. ומברך כשיושב בסוכה, כשמנענע את הלחב או כשמניח תפילין. וסיים וז"ל: "אבל אם עשה מעקה, מברך בשעת עשייה 'אשר קדשנו במצוותיו וצונו לעשות מעקה'". ודבריו הם על פי הגמרא³⁴ שחלקה על דברי הירושלמי שהבאנו. מדבריו משמע, שאף על מעשה שהוא הכשר מצוה בלבד, מברכים, גם לדין, כשאינן אחר מעשהו מעשה נוסף. ולכן במעקה מברך על עשייתו, אף שאינן כלל מצוה בעשייתו, והמצוה אינה אלא בהיות מעקה לביתו. ואפשר שאף אם עדיין אינו גר בביתו, ואינו חייב במעקה, אך בונהו כעת על מנת להכנס לבית לאחר זמן, יכול לברך. שהרי עושה את מעשהו האחרון, ממנו ימשך קיום המצוה לאחר זמן בלא מעשה נוסף. ועל מעשה מצוה כזה חייב לברך. והוא שהביא הרמב"ם לדוגמה את מצות מעקה, שהיא כעין בנית הסוכה, שאינן בה קיום מצוה עדיין, ומכל מקום יברך מכיון שאינן אחריו מעשה נוסף, ולא היה די לו בדוגמה של ישיבת סוכה שהזכיר בתחילת דבריו שמברכים עליה, שבוזה אין רבותא כלל שהיא המצוה עצמה וקיומה.³⁵

וכעין זה מצינו בדברי הר"ן והרא"ש³⁶ לגבי ברכת אירוסין. הר"ן כתב שם, שאילו היה אדם מקדש תעושה חופה כאחד, היה לו לברך על זה ברכת מצוות רגילה. אלא, שלא תקנו בקדושין ברכת מצוות רגילה, מפני שבדרך כלל אין מקדשים ונשאים כאחד. ויש להקשות: הרי הר"ן³⁷ כתב, שזה שבקדושין מצוה בו יותר מבשלוחו, הוא בגלל פריה ורביה. וגם באשה שייך לומר כן, כי היא מסייעת לו. ולכאורה, סברה זו אפשר לומר רק לגבי "מצוה בו יותר מבשלוחו", שהוא כלל שנאמר גם לגבי הכשר מצוה.³⁸ אבל זה ברור שקיום מצוה אין בקדושין, לדעת הר"ן. ואם כן, כיצד יברך על קדושין וחופה ברכת המצוות? אלא ודאי נראה, שמכיון שבוזה שמכניס אשה לביתו, מתוד כן יקיים פריה ורביה, וקדושין ונשואין הם הסיבה האחרונה לקיום המצוה, וזה כבר אינו תלוי בו מתי תתעבר — יכול לברך על בנית ביתו, שזהו המעשה שהוא מצוה לעשותו, ואף שאינן שום קיום מצוה במעשהו זה. וכן ברא"ש³⁹ מבואר, שאילו פילגש היתה אסורה, היו מברכים על הקדושין ברכת המצוות, מכיון שעל ידיהם יקיים מצות פריה ורביה. וצ"ל כמו שביארתו בר"ן.

ויש להוסיף. בהוי"א סברה הגמרא⁴⁰ לחלק לענין ברכת המצוות, בין מצוה שיכלה להיעשות על ידי גוי למצוה שאינה כשרה אלא בישראל. וגם משם למדנו שהברכה מתיחסת למעשה המצוה ולא לקיומה. שכן מצוות שכשרות בגוי ומצוות

34. מנחות מב א.

35. אך עיין שם ביאור שמח' שפירש באופן אחר מדוע הזכיר הרמב"ם מעקה.

36. כתובות ז.

37. ריש פ"ב בקידושין.

38. שם, רב ספרא מחריך רישא.

39. ס"י יב.

40. מנחות מב א.

שאינן כשרות בגוי, שוות לענין קיומן, שנעשה תמיד על ידי ישראל המצווה. והן חלוקות רק במעשה שלהן, שבאלו כשר בגוי, ובאלו לא. וסלקא אדעתין, שלא יברך אלא אם כן נדרש להכשרו של המעשה שישראל יעשה אותו, שזהו תוכן הברכה "אשר קדשנו במצוותיו וצונו", שרק אנו מסוגלים לעשותה בהכשר. ואף שהגמרא חזרה בה מזה, אין סיבה לומר שחזרה בה מהסברה שהברכה עולה על המעשה, אלא חזרה בה לומר שמכל מקום יברך ישראל שרק הוא בצוואה לעשות (במקום מה שסברנו שתלוי בכך שרק הוא יכול לעשות).

ראיה מדין המסייעים בבדיקת חמץ

ועוד יש להראות את היסוד הזה בדברי הרא"ש בפסחים. כתב הרא"ש⁴¹ שאדם שרוצה שיעזרו לו אנשים נוספים בבדיקת חמץ, צריך להעמיד אותם אצלו כשמברך על הבדיקה, ואחר כך יתפזרו לברוק איש איש במקומו. אילו נתקנה הברכה על קיום המצוה — לא היו השליחים צריכים לשמוע את ברכת בעל הבית, שהרי אינם מקיימים מצוה בבדיקתם. מזה שמצריך הרא"ש שישמעו גם השליחים את הברכה, למדנו שהברכה משלימה את מעשה המצוה, והיא מעין "לשם יחוד", ועל כן כל העוסק בעשיית המצוה צריך לשמוע את הברכה. שכך חובתו של בעל הבית, שיבדק הבית מתוך ברכה. אמנם, בדיעבד, אם לא שמעו השליחים את הברכה מבעל הבית אינם מברכים, מכיון שכבר ברכו על מצוה זו, ואין נכון לברך פעמים.⁴²

הערה בענין ספירת העומר

ועל פי זה יש לומר לענין ספירת העומר. שנחלקו בספירת העומר: האם מצוה אחת היא הנמשכת מ"ט ימים, או מ"ט מצוות הן. הפמ"ג⁴³ כתב להוכיח שמ"ט מצוות הן, מזה שמברכים בכל יום ויום. אולם לפי מה שנתבאר, ניתן לומר שאף שמקיים מצוה אחת בכל מ"ט הימים, בכל זאת מברך בכל פעם שעושה מעשה מצוה חדש. ומעשים נפרדים הם, שאינם יכולים להעשות כאחד, ומתיחסים לימים אחרים. ואין זה דומה לתשע תקיעות, או בדיקת חמץ וביעורו, ששם, אף אם מפזרם על זמן רב — מעשה אחד הוא, אלא שעושהו בהפסקות.

ראיה מהדיון בנוסח הברכות

על פי דרך זו יובנו חילוקי הראשונים⁴⁴ בין המצוות השונות לענין נוסח ברכתן.

41. פסחים פ"ק סי' י'. וכן נפסק בשו"ע סי' תלב ס"ב.

42. עיין בחק יעקב שם סי' תלב סק"א ובמשניב סק"א.

43. סי' תפט א"א סק"ג.

44. פסחים ז.

יש מצוות שמברכים על עשייתן בלשון "לעשות", ויש שמברכים עליהן בלשון "על עשיית". והראשונים חלקו בין המצוות על פי מעשיהן ולא על פי קיומן. לדעת רבינו תם, מצוות שעשייתן נגמרת במעשה הסמוך לברכה מברכים עליהן "על עשיית", ומצוות שמעשה המצוה שלהן אינו רק במעשה הסמוך לברכה, נוסח ברכתן "לעשות". בטבילה ובמקרא מגילה, למשל, מעשה המצוה אינו אלא המעשה הסמוך לברכה הטבילה או הקריאה, ולכן מברך "על". תפילין וציצית, לעומתם, מצוותן אינה רק המעשה הסמוך לברכה – ההנחה והעיתוף – כי אם גם השהיה בהם. וכן גם נר חנוכה, שמצוותו אינה רק ההדלקה, כי אם גם היות הנר דולק. ולכן באלו מברך להניח, להתעטף ולהדליק. אם כן יש לשאול: מדוע לא יברך ב"על" על כל שהייתו בתפילין, וכדומה, כשם שברך ב"על" על כל מקרא המגילה, אף שגם הקריאה נמשכת זמן רב? אלא, כוונתו של ר"ת היא, שאין לברכה להתחסס אלא למעשה. שזה ענינה של הברכה – המעשה. ואם המצוה נמשכת מעבר למעשה, אינו יכול לברך ב"על", כאומר שמעשה זה שעליו ברכתו הוא כל המצוה, אלא יברך ב"לעשות", שמשמעותו, שמצוה לעשות את זה, שמתוך כך תתקיים מצוותו גם בהמשך. הקיום שווה הוא בשני סוגי המצוות האלה, אולם המעשה – שונה. במקרא מגילה – המעשה כולל את כל המצוה, ובנר חנוכה ובתפילין – המעשה אינו כל המצוה. ולמדנו אם כן, שהברכה מתיחסת למעשה המצוה ולא לקיומה.

הרמב"ן והר"ן מחלקים, לענין נוסח הברכה, בין מצוה שניתן לעשותה על ידי שליח, למצוה שאינה יכול לקיימה אלא בעצמו. ושוב, הקיום במצוות שניתן לעשותן על ידי שליח אינו שונה מחקיום באלה שחייב לעשותן בעצמו. ורק אם הברכה מתיחסת למעשה המצוה, ניתן להבין את חלוקם. בברכתו אומר המברך מהו חיובו בעשיה. ועל כן יש לחלק בין מקום בו מצוה לעשות בעצמו, למקום בו יכול לעשות על ידי אחר. במצוות בהן אפשר למנות שליח, כגון מילה, אינו חייב בפתול למול בעצמו, ולכן, גם כשמל בעצמו, אין זה נכון לומר "וצונו למול", שמשמעו שמחויב להתעסק במצוה בעצמו בפועל. ועל כן יברך "על המילה". במצוות בהן אי אפשר למנות שליח, כגון ישיבת סוכה, הרי מחויב לישב בסוכה בעצמו, ועל כן מברך עליה בלשון "וצונו לישב". יותר מזה. כתב שם הר"ן וכן הרמב"ן לגבי הפרשת תרומות ומעשרות, שמכיון שלא תחול הפרשה אלא בשליחותו של בעל הפירות, ואין אחר יכול להפריש מהם בלעדיו, יברך "להפריש". מבואר, שדבר שיכול לעשותו על ידי שליח, היינו, שיכול אחר לעשות את המעשה יחול בלי השתתפות בעל המצוה, כגון מילה. ומבואר שאין הגדרה זו קשורה כלל לקיום המצוה ולאופן קיומה על ידי המחויב בה, אלא לעצם מעשה המצוה והכשרה.

הר"ן שם תמוה, מדוע במגילה נתקנה הברכה על קריאתה, וכיון שזו נעשית על

ידי שליח מברכים בה "על מקרא", ובשופר לעומת זה, נתקנה הברכה על השמיעה, ומברך "לשמוע" שכן שומע בעצמו? הרי ניתן היה גם לברך להיפך: במגילה – "לשמוע", ובשופר – "על תקיעת". לו היינו אומרים, שהברכה מתיחסת לקיום המצוה, צריכים היינו לבאר בקושיתו, שסבירא ליה שבין במגילה ובין בשופר מקיים את המצוה גם בקריאה ובתקיעה, וגם בשמיעה. וזה קשה לומר, ואכ"מ. אולם לפי מה שביארנו, שהברכה מוסבת על המעשה – אין צורך לזה, ומובנת שאלתו בפשטות: מכיון שהמעשה שוה במגילה ובשופר, והוא מורכב גם מהקריאה התקיעה וגם מהשמיעה – מדוע חלוקות ברכותיהם?

דינו של שליח למצוה לענין ברכה

על פי היסוד שבארנו, יתבאר היטב דינו של השליח בברכה, והוא הראיה הטובה ביותר לכך שברכת המצוה נתקנה על עשיית המצוה ולא על קיומה. במקום בו מינה האדם שליח לעשות עבורו מצוה – הופרדה עשיית המצוה מקיומה. העושה הוא השליח, והמקיים – המשלח. ואין זה נוגע כלל לשאלה כיצד להגדיר שליחות. שודאי צריך לומר במצוות, שהמשלח עשה את המצוה על ידי השליח, שאלי"כ מדוע נאמר שקיים מצוה כלל. אלא שאת המעשה בפועל עשה השליח בידי, במחשבתו ובכוונתו. זה שהשליח מברך, הוא מפני שהוא העושה, וצריך לעשות מתוך ברכה, שכן צריכה להיות עשיית המצוות, ולו שייכת הברכה. השליח אינו שליחו של בעל הבית לענין ברכה, שהרי אין שליחות באמירה. גם אין הוא מוציא את בעל הבית מדין שומע כעונה, שהרי מברך גם כשבעל הבית אינו שומע. ומצינו, שנוסח ברכתו של השליח שונה מנוסח ברכת המשלח.⁴⁵ ועל כרחנו, מברך השליח מפני שהוא עושה את מעשה המצוה, ולזה נסמכה הברכה. וכוונת העשיה דאי תלויה היא בעושה בפועל, וכמו שמפורש לענין "אין מתכוון" בדיני שבת, שאינו נקבע אלא על פי עושה מעשה המצוה, ולא על פי מקיים המצוה.⁴⁶ ומובן שאת ה"לשם יחד", הנותן אופי אחר לעשיית המצוה, אומר העושה, ולא זה שלזכותו נקפת המצוה.

מהותה של ברכת שהחיינו

לעומת ברכת המצוות, המתייחסת לפעולת עשיית המצוה, ברכת שהחיינו נתקנה כשבח על שזכה האדם להגיע ולקיים את המצוה, או אף לעשותה (עי' סוכה מו, א העושה סוכה לעצמו). וזהו שבח מתוך שמחתו על חיובו במצוה ואינו שייך אלא במי שחייב המצוה. לפי זה יתבאר מה שפסק הרמב"ם, שהעושה מצוה לאחר

45. פסחים ז ב ורמב"ם פ"א מהל' ברכות.

46. עיין שבת קלג א.

מברך על עשיית המצוה, ואינו מברך שהחיינו. השליח עושה את מעשה המצוה, ולכן מברך ברכת המצוות שהיא על המעשה.

רינו של שומע מקרא מגילה לענין שהחיינו

ומעתה יש לעיין בברכות אלו של מגילה, על מי הן מוטלות. כשאחר קורא, והוא שומע ויוצא. האם חייב לכוון ולצאת גם בברכות? וכן, אם הקורא כבר יצא ידי חובתו, האם יברך השומע בעצמו? לגבי שהחיינו נראה פשוט, שהיא ברכה המוטלת על המקיים, וכפי שנתבאר ברמב"ם, אך גם לדעת הרמב"ם אפשר שיוכל לצאת בה ידי חובה ב"שומע כעונה", כפי שפסק הרמ"א.⁴⁷

על מי מוטלת ברכת שעשה נסים

וכן בברכת "שעשה נסים" היה נראה לומר, שברכה זו מוטלת על כל אחד, ואף כשמדליקין עליו נר חנוכה בביתו יצטרך לשמוע ברכה זו, או אף לברכה בפני עצמה כשיראה נר חנוכה, או אף כשאינו רואה, לדעת המאירי.⁴⁸ אך נקטינן להלכה גם לגבי נר חנוכה שלא יברך שעשה נסים אם הדליקו עליו בביתו, אף כשרואה נר חנוכה.⁴⁹ אמנם מכל מקום יתכן, שמה שאינו יכול לברך ברכה זו בפני עצמה, זה משום שלא תקנוה לרואה בכה"ג שקיים את עיקר המצוה בהדלקה.⁵⁰ ועדיין, כשמדליק, אפשר שברכה זו של שעשה נסים חיוב אחר היא, של שבת, ואינה בכלל ברכת המצוות, וצריך להוציא את השומעים בברכה זו, מדין שומע כעונה. אם נבין כך, תהיה בזה ערך נפקא מינא. אם יוצא אדם מביתו, וממנה שליח להדליק אצלו נר חנוכה אחר שהדליק השליח לעצמו בביתו, ידליק השליח בברכה אחת. ו"שעשה נסים" לא יברך, שאינה בכלל ברכת המצוות. אך מדברי רע"א בתשובה⁵¹ עולה, שמי שהדליקו עליו בביתו אינו מברך שעשה נסים בראייתו לא מפני שלא תקנו ברכת "שעשה נסים" למי שהדליק, כמו שבארנו, אלא מפני שיצא ידי חובת ברכה זו על ידי ההדלקה שבביתו, ואף שלא שמע. ובאמת אם הדליק ושכח לברך, יוכל לברך על הנסים על ראייתו אף שכבר קיים את עיקר מצות ההדלקה. וצריך לומר, לפי זה, שתקנו להדליק בשתי ברכות, ואם כן היא בכלל ברכת המצוות. שתקנו בנר חנוכה, והוא הדין כמגילה, לברך על המצוה שתי ברכות. — אולי מצד חיוב פרסומי ניטא שבהן. ולפי זה, גם שליח המדליק נר חנוכה לחברו, ידליק בשתי ברכות. וכן משמע בפשטות גם מזה שפסק הרמ"א,⁵² שיברך את כל הברכות עובר

47. סי' תקפ"ה סי"ב, ועיין במג"א שם סק"ג, וכן פסק באן המחבר בסי' תרצ"ב סי"ג.

48. עיין באור הלכה סי' תרצ"ב סי"א ד"ה ושהחיינו.

49. עיין סי' תרע"ו סי"ג ומשניב סק"ז.

50. עיין תוס' סוכה מו א ד"ה הרואה.

51. מהדור"א תנינא סי' י"ג, הובא במשניב תרע"ו סק"ד.

52. תרע"ו סי"ב.

לעשייתן, ולא כמבואר במסכת סופרים. והגאון שם ציין שמקור הדברים במגילה כא ב, ושם כתבו לגבי ברכות המגילה שמברך עובר לעשייתן, שכל המצוות מברך עליהן עובר לעשייתן. ומשמע בפשטות, שאף "שעשה נסים" בכלל ברכת המצוות היא.

על מי מוטלת ברכת על מקרא מגילה

ולגבי ברכת מקרא מגילה, והוא הדין לגבי שעשה נסים לפי הדברים לעיל, יש לדון, האם צריך כל שומע לצאת בה ידי חובה ושומע כעונה, וכן כשהקורא יצא האם יברך השומע בעצמו. שהרי כפי שנתבאר, את ברכת המצוות מברך העושה, והיא חלק ממעשהו. ובמילה למשל, פשוט אם כן שהמוהל אינו מוציא את האב בברכת על המילה, אלא מברך ברכת עצמו. ואם כן אף במקרא מגילה, ברכת "על מקרא מגילה", שהיא על הקריאה, היא ברכתו של הקורא. כמג"א מבואר⁵³ לגבי שופר, שאם התוקע יצא – עדיף שיברך השומע, אלא שנהגו לא כך.⁵⁴ אך שם פשוט. שהרי בשופר הברכה היא לשמוע, ואת השמיעה הרי עושה כל אחד בעצמו, ונראה שזוהי המצוה, או עיקרה. לכן בשופר ודאי שחייב כל אחד לברך על שמיעתו. אך במקרא מגילה, שמברך "על מקרא מגילה", לכאורה פשוט שזו היא ברכתו של הקורא. המחבר כתב, שגם אם הקורא יצא כבר מברך להוציא אחרים.⁵⁵ ובמגן אברהם שם ציין לדברי עצמו שכתב בהלכות שופר,⁵⁶ ובמשנ"ב⁵⁷ באר, שכוונתו לומר שכשם שכתב בהלכות שופר, כך גם במגילה, אם הקורא כבר יצא – עדיף שיברכו השומעים בעצמם. ולכאורה קשה מזה על דברינו לעיל.⁵⁸ ובאמת בשע"צ שם הביא מהריטב"א,⁵⁸ שברכות שלפני המגילה יברך דוקא הקורא. ונראה בכוונתו, שזהו חיובו דוקא, ומצוה שיעשה בעצמו, ולא על ידי שלוחו מדין שומע כעונה.

ונראה לומר, על פי מה שנתבאר לעיל בר"ן, שבמקרא מגילה מעשה המצוה מורכב מקריאה ושמיעה, ומעשה אחד הוא (וראיה, שלא תיקנו שיברך השומע על שמיעתו, מכיון שנאמרה ברכה על הקריאה, והשמיעה היא חלק ממנה). ואם כן יש לומר שאף שתקנו לברך על הקריאה, מכל מקום גם השומע חייב בברכה זו. שהרי אף הוא עושה מעשה מצוה – שמיעה, וכמו בשופר, וחייב לברך על כך ולכן צריך כל שומע לצאת ידי חובה וכדין שומע כעונה. ואם הקורא כבר יצא, עדיף שיברך השומע בעצמו.

53. סי' תקפה סק"ג.

54. תי"ן משנ"ב שם תקפה סק"ח.

55. תרצב סק"ה.

56. ומענין, שהמחבר עצמו לא כתב כן בשופר, ושם הוסיף הרמ"א בדבריו. ואולי לא ניהא ליה שיעשו כן בשופר. וחלוקה מגילה משופר בענין זה וכפי שנתבאר.

57. תרצב סק"י.

58. מגילה ריש פרק ג.